

เกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ พื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ห้องสมุดชุมชนมินบุรีอุปถัมภ์

Design Criteria and Management in Public Area for Community by Participatory Process Case Study: Library in Min Buriuptham

ดาราลัย ไชมะเริง¹

Daralai Chaimareng¹

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ เพื่อศึกษาหาเกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ พื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน โดยเลือกห้องสมุดชุมชนมินบุรีอุปถัมภ์ มาทำการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ด้วยวิธีประเมินหลังการใช้งาน *Post Occupancy Evaluation ; POE* พบเกณฑ์ในการออกแบบที่เหมาะสม 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเริ่มต้นในการออกแบบ ระดมความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชน เพื่อหาแนวทางและเลือกใช้พื้นที่คงอยู่ให้นำไปสู่การใช้ประโยชน์ ขั้นตอนการสร้างจริงโดยผู้ออกแบบและชุมชน ด้วยการใช้งบประมาณที่น้อย และขั้นตอนหลังการสร้าง จากเหตุการณ์อุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง และกิจกรรมภายในพื้นที่ลดลง ซึ่งเห็นว่าผู้ออกแบบต้องมีส่วนในการช่วยตรวจสอบปัจจัย ที่กระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการออกแบบ ตลอดจนการแก้ไขให้ไปในทิศทางที่ดีขึ้น ส่วนรูปแบบการจัดการ ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วม *participatory process* โดยศึกษาจากสมาชิกในชุมชน พบว่า สามารถจำแนกได้ 2 รูปแบบ คือ การจัดการโดยสร้างแผนนโยบาย ให้มีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับห้องสมุด โดยสมาชิกชุมชนร่วมกันจัดทำ และการส่งเสริมกิจกรรม โดยการชี้แนะแนวทาง ให้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของห้องสมุด โดยผู้ออกแบบ

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมในชุมชน, พื้นที่สาธารณะในชุมชน, ชุมชนมินบุรีอุปถัมภ์

Abstract

The objective of this research was to study the criteria of designing and managing public areas of the community. Library of Minburi Uppatham Community was chosen to study the physical environment and activities by Post Occupancy Evaluation: POE. The findings found that there are three steps of appropriate design. The first step is beginning process of design, brainstorming ideas of ones who are relevant to the community to find out the ways and select the existing areas to usable areas. Step two is real construction by designers and community, plus spending low budget. The last step is after-construction. With regard to the flooding disaster in 2011, the environment was changed and the activities in the areas decreased. This points out that the designers must help investigate the factors that affect the achievement of design including with solving the problems to a better way. The way of management is underlying participatory process by the study from the members in the community, and it is found that it can be categorised into 2 forms, i.e. management by plan and policy in order to encourage the interation between library and community members, and activity promotion by guiding and advising in order to meet the objectives of library by designers.

Keywords : Community participation, public areas in community, Minburi Uppatham Community

¹ อาจารย์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

¹ Lecturer Faculty of Architecture Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University, Kantarawichai District, Maha Sarakham 44150

บทนำ

ปัจจุบันงานวิจัยสู่สังคมและชุมชน มีมาอย่างแพร่หลาย อันเกิดจากการความพยายามที่จะทำให้ชุมชนพัฒนาขึ้น โดยนักวิจัย ก็กับการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งผลที่ได้มีทั้งแบบเป็นรูปธรรม และข้อสรุปที่สามารถนำมาเป็นแนวทางได้ ทั้งนี้ถือเป็นก้าวแรกที่สำคัญของการพัฒนาทั้งสิ้น โดยห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่เกิดขึ้น จากการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านชุมชนตลาดเก่า มีนบุรีและสถาปนิก ที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม ในช่วงปี พ.ศ. 2552 ด้วยแนวคิดการปรับปรุงบ้านหลังเก่ามาเป็นห้องสมุด โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจ กระตุ้นความคิดให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของพื้นที่ใช้สอย และร่วมกันสร้างสรรค์ จนเกิดประโยชน์ แก่เด็ก ๆ รวมทั้งผู้ใหญ่ในชุมชนให้ได้มีโอกาสเข้ามาใช้งาน ซึ่งจากการเริ่มต้นนี้ ทำให้เกิดการต่อยอดในการพัฒนาพื้นที่ว่างต่าง ๆ ภายในชุมชนอีกมากมาย ได้แก่ สวนรวมรักษ์ หรือห้องอเนกประสงค์ที่สามารถประกอบกิจกรรมของชุมชนฯ จากกรณีศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงรูปแบบงานวิจัยชุมชนในเชิงการออกแบบ ที่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ ความต้องการจากความเห็นพ้องร่วมกันของชุมชน นำมาปรับปรุงพื้นที่ เพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ แต่ในปีพ.ศ. 2554 เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ “มหาอุทกภัย” ส่งผลกระทบน้ำท่วมเฉียบพลันเข้าสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครและมีการเร่งระบายน้ำไปยังพื้นที่ในหลาย ๆ เขต โดยห้องสมุดมีจุดที่ตั้งอยู่บริเวณเขตมีนบุรี เชื่อมต่อกับเขตคลองสามวา ที่มีการระบายน้ำไหลผ่าน ทำให้ได้รับผลกระทบในเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย ดังนั้น ห้องสมุดในปัจจุบันจึงมีสภาพต่างไปจากเดิม นับจากวันที่สร้างแล้วเสร็จ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาในการศึกษาถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ หรือลักษณะของกิจกรรม ที่เกิดขึ้นภายในห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ ด้วยการประเมินหลังการใช้งาน *Post Occupancy Evaluation ; POE* เพื่อศึกษาปัญหาหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้พื้นที่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพื่อ

หาเกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ ที่สามารถส่งเสริมพื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน ได้อย่างแท้จริง ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วม *participatory process* และนำข้อมูลมาตัวอย่าง เพื่อใช้พัฒนาชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาศึกษาหาเกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ พื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วม *participatory process*

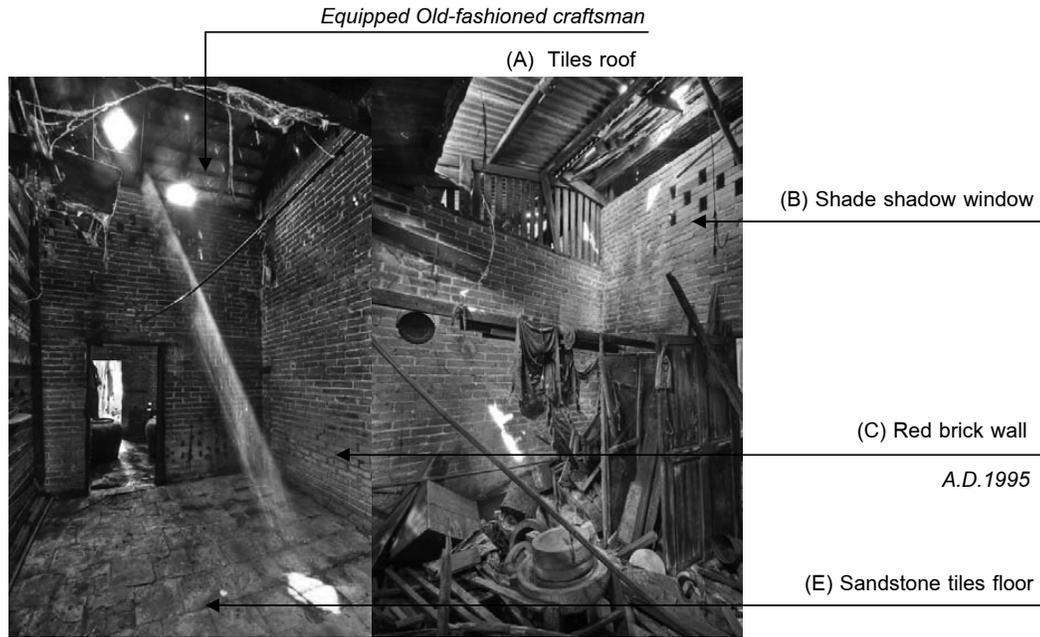
วิธีการวิจัย

การเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

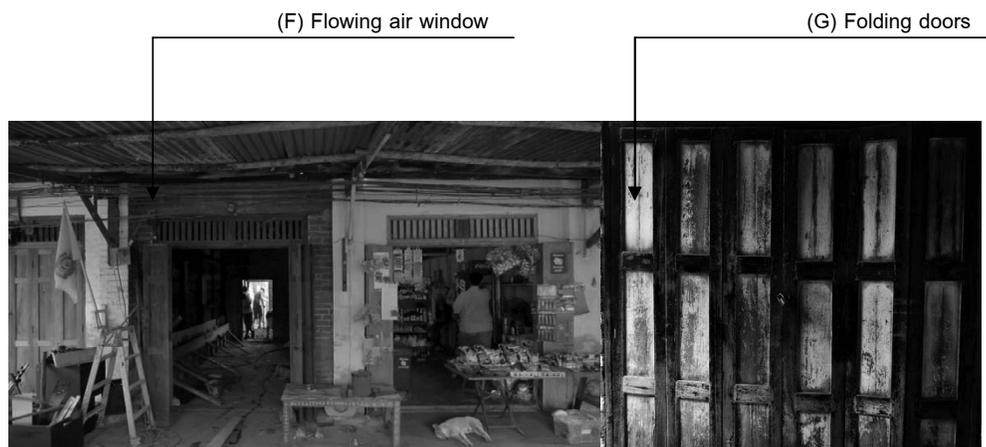
เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ ผู้นำชุมชนชาวบ้านในชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ และศึกษาข้อมูลการวิจัยกระบวนการทั้งหมดของโครงการห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ จากสถาปนิกชุมชน Community Architects for Shelter and Environment; CASE

การศึกษาลักษณะสภาพแวดล้อมภายนอก และภายในก่อนการปรับปรุงเป็นห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์

ก่อนปรับปรุงอาคาร เดิมเป็นบ้านไม้ห้องแถวผสมก่ออิฐ ทรงจีน 2 ชั้น ในปี พ.ศ. 2538 ชุมชนมีนบุรี ประสบวิกฤติवादภัยครั้งใหญ่ จึงมีสภาพทรุดโทรม และพื้นที่ภายในไม่มีการใช้งานเป็นเวลานาน ภายในยังคงร่องรอยที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ หรือศิลปะของช่างฝีมือโบราณ ได้แก่ กระเบื้องหลังคาทรงสามเหลี่ยม (A) ช่องแสงและระบายอากาศ ทรงสี่เหลี่ยม (B) กระเบื้องอิฐมอญแดง (C) และพื้นกระเบื้องหินทราย (D) (ภาพที่ 1) ส่วนภายนอกอาคารมีส่วนประกอบด้านหน้าทางเข้าได้แก่ ช่องลมคล้ายบานเกล็ดไม้ (F) และประตูบานเพี้ยมที่มีความเฉพาะแบบจีน (G) (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 1 Remain traces in interior of the old house before renovative for library.

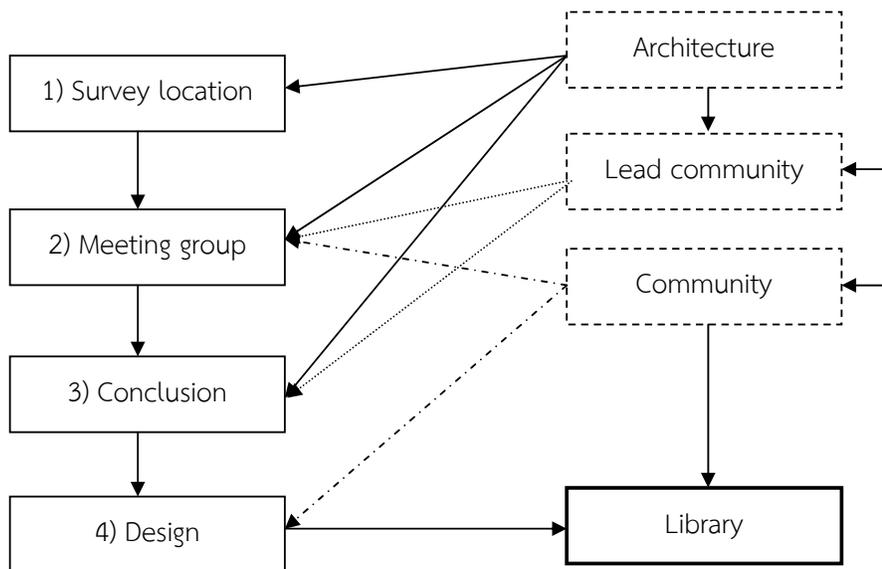

ภาพที่ 2 Remain traces in exterior of the old house before renovative for library.

การศึกษาวิธีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เป็นห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์

จากการศึกษาขั้นตอนการปรับปรุง พบว่า มีการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการริเริ่มโครงการสำรวจพื้นที่ภายในชุมชนโดยผู้ออกแบบ และทำการติดต่อประสานงานหัวหน้าชุมชน เพื่อให้ช่วยรวมกลุ่มสมาชิกเข้าร่วม

ประชุม ขั้นตอนการระดมความคิดเห็นประชุมระหว่างกลุ่มสถาปนิกและสมาชิกภายในชุมชน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโครงการ โดยแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ขั้นตอนการสรุปความต้องการเพื่อนำไปสู่การออกแบบ และขั้นตอนการออกแบบ ก่อสร้างปรับปรุง (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 relationship chart of participatory process

การวิเคราะห์ข้อมูล

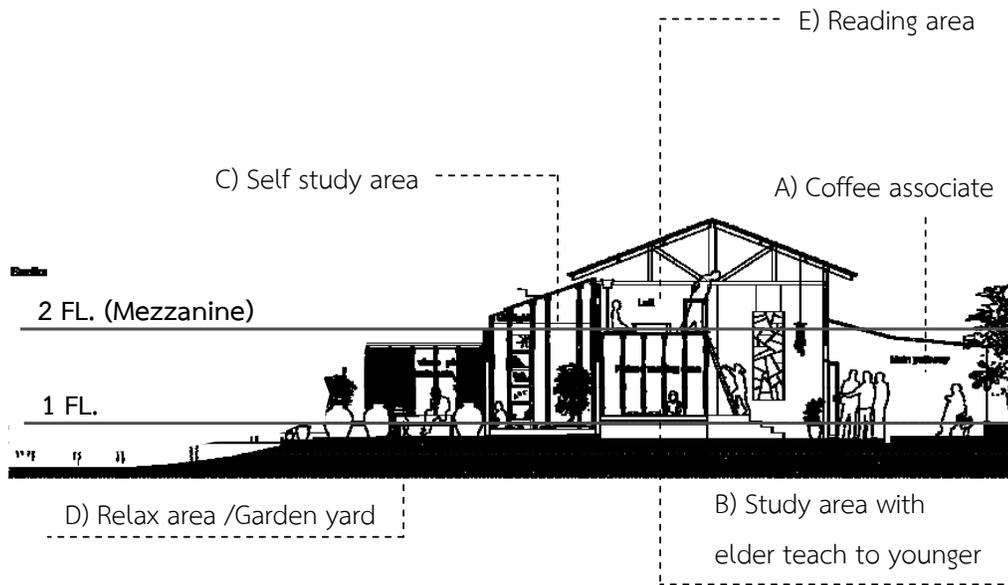
นำข้อมูลวิธีการปรับปรุงสภาพแวดล้อม และการประเมินหลังการใช้งาน มาทำการศึกษาตามแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่อสรุปเกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ พื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน

ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิธีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เป็นห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์

จากการศึกษา สภาพแวดล้อมภายหลังสร้างเสร็จ วัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง เพื่อตอบสนองความต้องการโดยมุ่งเน้นไปที่เยาวชน หรือเด็กเล็กในชุมชน และสร้างเป็นห้องสมุดสำหรับใช้ในการศึกษาหาความรู้ โดยมีการจัดพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนกิจกรรม

มุ่งเน้นการเรียนการศึกษา การเรียนรู้ หรือเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เกี่ยวกับความรู้ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่พบปะพูดคุย สนทนา จัดแบ่งพื้นที่เป็น 2 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ 1 ประกอบด้วย A) บริเวณด้านหน้าทางเข้าเป็นพื้นที่สมาคมกาแฟ เนื่องจากห้องสมุดติดกับร้านค้าขายของชำ และเป็นจุดนัดพบสำคัญของชุมชน B) พื้นที่อ่านหนังสือ ทำการบ้าน รวมถึงส่งเสริมให้เป็นพื้นที่สำหรับพี่สอนการบ้าน เพื่อความสัมพันธ์ภายในชุมชน C) พื้นที่ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัว รวมหนังสือเฉพาะ ที่สามารถศึกษาหาความรู้เองได้ D) พื้นที่นั่งเล่น เป็นสวนหลังบ้าน และพื้นที่ชั้น 2 มีลักษณะเป็นชั้นลอย (E) ใช้เป็นพื้นที่อ่านหนังสือ (ภาพที่ 4) และ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 4 Renovatiive for interior design by activity to second floor.

Before

After

ภาพที่ 5 After and before of renovatiive for interior design.

**ผลการศึกษาประเมินสภาพแวดล้อมทางกายภาพ
ห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์**

จากการศึกษากระบวนการก่อสร้างปรับปรุงกลุ่ม
สถาปนิกและสมาชิกภายในชุมชน ร่วมกันทำการปรับสภาพพื้นผิว
รื้อถอนบางส่วนของโครงสร้างภายในบ้าน ในบริเวณส่วนต่าง
ๆ ให้เป็นไปตามแนวคิดที่ได้ออกแบบ โดยในกระบวนการนี้ชาว

บ้านได้มีส่วนร่วมในการสร้าง เพื่อให้เกิดความรู้สึก สำนึกรักใน
การเป็นเจ้าของ จากการประเมินหลังการใช้งาน พบ ประเด็น
ปัญหา ดังนี้

เนื่องจากปี พ.ศ. 2554 เกิดภัยน้ำท่วมฉับพลัน ทำให้
ชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ได้รับผลกระทบ เพราะมีพื้นที่ติดคลองแสน
แสบ และได้รับการระบายน้ำไหลผ่านจากเขตคลองสามวา พื้นที่

ภายในห้องสมุด จึงค่อนข้างทรุดโทรม จากปริมาณน้ำท่วมสูงถึง 2 เมตร โดยสังเกตได้จากคราบน้ำที่ฝ้าผนัง (ภาพที่ 6) หลังจากน้ำลด ชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะ ทำความสะอาดห้องสมุด เพื่อให้สามารถกลับมาใช้งานได้ใหม่ พบว่า หนังสือต่าง ๆ ที่ถูกเก็บไว้ชำรุดเสียหายจำนวนมาก และมีการบริจาคเพิ่มเติมจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือ แต่จากการสำรวจหนังสือส่วนใหญ่ที่มี จะเป็นหนังสือที่ไม่เหมาะสมกับช่วงอายุของเด็กที่อยู่ในชุมชนในปัจจุบัน ถึงแม้จะมีการผลัดเปลี่ยน หรือบริจาคมอบให้กับชุมชนอื่น ๆ ส่วนหนังสือที่ผู้ใหญ่ในชุมชนเข้ามาอ่านส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือพิมพ์เท่านั้น

กลุ่มผู้ใช้สอยภายในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มเยาวชนเด็กเล็ก เปลี่ยนกลุ่มช่วงอายุใหม่ โดยกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการสร้างห้องสมุด ในปี พ.ศ. 2553 มีช่วงอายุ 6-10 ปี ปัจจุบันกลุ่มอายุดังกล่าวได้ย้ายออกจากชุมชน เพื่อการศึกษาในเขตเมือง คงเหลือเด็กเล็กช่วงอายุ 4-6 ปี ในชุมชน เด็กกลุ่มนี้จึงให้ความสนใจในพื้นที่ห้องสมุดน้อยกว่า โดยส่วนมากพบว่ามีการใช้พื้นที่ลานกีฬา ในการวิ่งเล่น ปั่นจักรยาน ฯ บริเวณหน้าห้องสมุด ส่วนการใช้พื้นที่ภายในห้องสมุด จะเป็นลักษณะวิ่งเล่น นั่งเล่น หรือดูภาพในหนังสือ และกลุ่มผู้ใหญ่ ใช้พื้นที่บริเวณหน้าทางเข้า (พื้นที่สมาคมคาแฟ) มีความถี่มากกว่าภายใน โดยรวมพื้นที่ชั้น 1 ถูกใช้งานมากกว่าชั้น 2 (ชั้นลอย) เนื่องจากบันไดที่ใช้ไม่สะดวก ประกอบกับภายในมีอากาศที่ค่อนข้างร้อน

ภาพที่ 6 Flood clue in library on current.

วิจารณ์และสรุปผล

จากการศึกษาหาเกณฑ์ในการออกแบบและการบริหารจัดการ พื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชน โดยเลือกห้องสมุดชุมชนมีนบุรีอุปถัมภ์ มาทำการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ด้วยวิธีประเมินหลังการใช้งาน *Post Occupancy Evaluation ; POE* พบเกณฑ์ในการออกแบบที่เหมาะสม 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเริ่มต้นการออกแบบ ด้วยการสำรวจพื้นที่โดยสถาปนิกกลุ่ม CASE (Community Architects for Shelter and Environment) และกลุ่มนักศึกษาสถาปัตยกรรม

จากประเทศนอร์เวย์ TYIN (Tegnestue Architects) และระดมความคิด ของสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมประชุม กลุ่มกับผู้ออกแบบ ด้วยการประสานงานโดยผู้นำชุมชน เพื่อรับฟังวัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่ได้รับ ให้เข้าใจตรงกัน และนำข้อสรุปมาทำการออกแบบ ขั้นตอนสร้างและปรับปรุง โดยผู้ออกแบบและสมาชิกในชุมชน ร่วมกันปรับสภาพพื้นที่รื้อถอน พื้นฟูสภาพให้กลายเป็นห้องสมุด นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่หรือการใช้ของเก่าจากการเดินเก็บเศษวัสดุชิ้นเล็กชิ้นน้อยมาใช้ รวมถึงการขอบริจาคจากชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมนี้ ถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นความคิด ให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของ

พื้นที่ใช้สอย และร่วมกันสร้างสรรค์จนเกิดประโยชน์ และขั้นตอนหลังการสร้าง ผู้ออกแบบควรประเมินหรือตรวจสอบสิ่งก่อสร้างเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้งานออกแบบภายในชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน

ส่วนแนวทางการบริหารจัดการ จากการศึกษา พบว่า ยังขาดกิจกรรมที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ของห้องสมุดชุมชน มีนบุรีอุปถัมภ์ เช่น การดำเนินการจัดแสดงเนื้อหาเป็นนิทรรศการย่อย ๆ ของชุมชน การรวมตัวของชุมชนในชุมชน การทำกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคนหลากหลายช่วงอายุภายในชุมชน ทำให้ห้องสมุดขาดบรรยากาศของการใช้งาน

ทั้งนี้ สามารถดำเนินแผนได้จากสมาชิกในชุมชน และสามารถรับารชี้แนะแนวทาง ของแผน โครงการ ให้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของห้องสมุดได้ โดยผู้ออกแบบ

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนสนับสนุน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์งบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557

เอกสารอ้างอิง

- เขมโซต ภูประเสริฐ. (2546). แนวทางการกำหนดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่สาธารณะ ที่มีการปิดล้อมที่ตอบสนองพฤติกรรมและความพึงพอใจของคนในท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Case community. (2557). Dek-case ชุมชนตลาดเก่ามีนบุรี [serial online] 2553;1(1):[1 screens]. Available from: <http://dek-case.blogspot.com/>. สืบค้นวันที่ 10 กุมภาพันธ์.
- ปองพล ยุทธรัตน์. (2558). กลุ่มสถาปนิก CASE แปลงโฉมบ้านเก่าให้เป็นห้องสมุดชุมชน [serial online] 2555;1(1):[1 screens]. Available from: <http://www.creativemove.com/architecture/case/#ixzz3ilk6QITX>. สืบค้นวันที่ 19 มกราคม 2558
- บันทึกเหตุการณ์มหาอุทกภัย. (2554). [serial online] 2554;1(1):[1 screens]. Available from: <http://www.thaiwater.net/current/flood54.html>. สืบค้นวันที่ 10 มีนาคม 2557.
- เอกวิทย์ นวเศรษฐ. (2554). การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการวางผังชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนโพธิ์ไมล์และชุมชนสินทรัพย์พัฒนา. วิทยานิพนธ์การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรทัย ก๊กผล. (2552). คู่มือ คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น. จริยสุนิทางค์การพิมพ์.
- TYIN tegnestue. Min Buri Old Market. Community Analysis; 2009